

próbálkozásokkal, tervezetekkel találkozhatunk.

Az irodalomból megállapítható, hogy a képernyő előtti munka megtámadhatja a szervezetet, csökkenti a koncentrációkészséget, idegességet okoz, sőt újfajta szem-ártalomhoz is vezethet. Ezért az adatvéggállomás előtt el kell kerülni a hosszantartó, megszakítás nélküli munkát.

Bielefeldben fokozatosan javították a munkakörülményeket, és végül sikerült is a munkahelyet optimálisan a dolgozó emberhez igazítani. Különös figyelmet fordítottak a munkaszervezésre: a munkaköröket kibővítették, bevezették az egyes munkafeladatok megcserélését (azaz az egyes dolgozók a nap folyamán váltakozó munkahelyeken dolgoznak), a gép előtt végzendő munkába pedig szüneteket iktattak. Az irodai munkát nem lehet sportnak tekinteni, inkább a távfutáshoz hasonlít, elviselhető középtempóval. A munkaidő 10%-a rövid pihenőkre fordítható, 20% pedig a tárgyra vonatkozó és társadalmi jellegű kötetlen kommunikációra, 70% lehet a feladat tényleges megoldására fordított idő.

Az adatvéggállomások használata a könyvtárban eltér a más intézmények gyakorlatától, mások a követelményei is. Így pl. az asztaloknak a feldolgozásra kerülő könyvek miatt nagyobb teherbíróképességgel kell rendelkezniük, míg másutt legfeljebb iratokat, adatlapokat helyeznek rájuk. Bielefeld ezért 17 irodabútorokat gyártó cégtől kért ajánlatot, és négynek a termékével folytatott kísérletet. Az eredményt – az előnyöket és a hátrányokat – táblázatban foglalták össze. Sajnos, kitűnt, hogy az előállítók még mindig nem ismerték fel a tényt, hogy az ember variábilis! Egyébként az a furcsa helyzet állt elő, hogy a hardware egyre olcsóbb, az irodai bútorok ára pedig egyre magasabb lett.

Végül is Bielefeld erőfeszítései a munka és az ember fiziológiai adottságai közötti viszony optimalizálása érdekében – természetesen egyéb tényezőkkel együtt – teljesítménynövekedéshez vezettek a katalógizálásban is. Ugyanakkor minden munkatársat figyelmeztettek arra, hogy egy munkahely rendszerint olyan jó, amennyire lehetőségeivel élni tudnak.

/SCHUEGRAF, W.-D.: Überlegungen zur ergonomischen Gestaltung des Arbeitsplatzes in der Katalogisierung. = Bibliothek. Forschung und Praxis, 4. köt. 1. sz. 1980. p. 43–51./

(Farágó Lászlóné)

HEBIS – közös katalógizálás és információkeresés a hesseni könyvtárakban

HEBIS – rendszertervezés

A könyvtári szervezet végső soron információszervezés. Hagyományos eszközei a használatra orientált felépí-

tésű katalógusok és jegyzékek. Újabb rendszerező és tájékoztatói eszköze az online módon hozzáférhető adatbank.

A hesseni könyvtárak információs rendszere, a HEBIS (Hessisches Bibliothek-Informationssystem) keretében – a Frankfurt am Main-i kommunális területi számítóközpont közreműködésével – a közös katalógizálás olyan változata jött létre, amely problémára orientált információkereső komponenseket tartalmaz.

Nem jó, ha egy rendszer tervezése és megvalósítása között 3 évnél több idő telik el, a sokféle külső tényező ui. veszélyezteti az „érzékeny” elméleti felépítményt. A tervezés és a megvalósítás komplex probléma, különösen akkor, ha a hardware és a software területén kísérleti jellegű megoldásokat kell találni.

A kulturális intézményekben rendszerint nem áll rendelkezésre kellő számban olyan szakember (analitikus, rendszerprogramozó, felhasználás programozó, online technikus), akinek megfelelő adatfeldolgozási gyakorlata is van. Az e területen képzett személyzet hiánycikk a könyvtárakban. Még a frankfurti területi számítóközpont sem volt abban a helyzetben, hogy az információs politika szempontjából annyira fontos rendszert kiteljesítetten valósítsa meg rövid idő leforgása alatt. Az ismeretei ugyan megvoltak ehhez, de a kellő számú személyzet hiányzott. A HEBIS keretében a tervezéssel és programozással 16 személy foglalkozik, ebből 4 külső munkatárs.

A tervezőcsoportnak a Deutsche Forschungsgemeinschaft által diktált feltételek rendkívüli megterhelést jelentettek, ezek azonban egytől-egyig olyan alapvető kívánalmak voltak, amelyek a jövőbeni felhasználást kedvezően befolyásolják. E követelmények közül ki kell emelni: a HEBIS egyaránt legyen alkalmazható az IBM és a SIEMENS gépekre; a kódolásra valamelyik magasabb szintű, lehetőleg a PL/1 programnyelvet kell alkalmazni. Az első követelmény szabad választást hagy a felhasználónak, a második részben ellentmond az elsőnek, ugyanis a PL/1-et az IBM fejlesztette ki, és jelenleg nem kompatibilis a SIEMENS gépekre.

Tervezés metszési helyek alapján

Bár egyelőre egyetlen lépésben a teljes integrált rendszer (becsült szükséglete 120 ember/év) nem valósítható meg, a tervezés a rendszer egészét vette figyelembe. Első lépésben a jövő integrált információs és igazgatási rendszerének a magja, a területi szükségleteit fedező, a közösség szempontjait figyelembe vevő katalógizálás valósul meg. Eközben számolnak a későbbi kiterjesztés lehetőségeivel is (szövegviszakeresés, szerzeményezés, kölcsönzés, valamint az ODIN és EURONET rendszerekhez való csatlakozás).

A kívánt célt nem egyes komponensek hozzáadása útján, hanem az alaprendszer keretén belül, az össze-
tevéők integrálásával kell elérni. Valamely meghatározott
gyártmánytól függő rendszer nem jöhetett számításba.
Ezért az ADABAS adatbankrendszert választották, mivel
ez az IBM hardware-rel és az üzemszoftver-jével
összeegyeztethető. Ugyanez áll a SIEMENS termékekre,
beleértve a BS 2000 üzemszoftvert.

Különböző modellek kerültek kipróbálásra. Eközben
egyre világosabbá vált, hogy minél analitikusabban szer-
vezi a majdani rendszer a bibliográfiai adatokat, annál
inkább nő a válaszadás időtartama az online üzemsz-
óban. A válaszadás időtartama akkor alakult a legkedve-
zőbben, amikor egy nyilvántartás valamennyi adata
egyetlen tételben volt megadható. Ám ez másfelől
lecsökkentette volna a közös katalógizálás alkalmazható-
ságát.

A problémát tovább élezte az újabb feladatok be-
kapcsolása. Egyetlen járható út a software és hardware
technikai szétválasztása volt, az alaprendszeren belül
pedig külön nyilvántartások létesítése az állományi és a
szerzeményi adatokból. Ha valahol nem áll a rendelkez-
ésre több száz nyilvántartást összefogó adatbankrend-
szer, a decentralizált megoldást célszerű választani, ahol
az egyes funkciókat a felhasználás helyén lévő kisebb
számítógépekre lehet bízni.

Ezeknek a megfontolásoknak eredményeként a
HEBIS speciális könyvtári használatra tervezett, tételre
orientált, több nyilvántartásos rendszer lett. Az adat-
bankterv, a logikai nyilvántartások struktúrája, a belső
tételformátum és a tételek összekapcsolásának logikája a
keresési komponensek célzott összehangolásával az alkal-
mazott módszerek maximális és gazdaságos munkáját
biztosítja.

A katalógizálás folyamatának más kiindulópontja van,
mint a használók könyvtári információkeresésének. A
katalógizáló a leírandó anyag adataiból és bizonyos
rögzített információkból indul ki, míg a használók eleve
meghatározott információkkal kevésbé rendelkeznek.

Az ADABAS-ba bekerül minden katalógus-keresésre
jellemző tárgyszó, cím- és névforma, miközben a szeman-
tikusan orientált rendszerhasználatban a szabad szöveg-
keresés is lehetséges. Eddig csak két-két külön adatbank
és rendszer tudta azt a két funkciót megvalósítani, amit
most egyetlen rendszer nyújt:

*katalóguskeresés logikusan összekapcsolt ismérvek
szerint (meghatározott kategóriákból felépítve);*

*szövegkeresés logikusan összekapcsolt szabad szöve-
gek szerint (az elemek minden kategóriájából).*

Közös katalógizálás

Lényegében nem új fogalom, hiszen a hagyományos
központi katalógus is a könyvtárak együttes munkájának
eredménye, de a benne megtalálható járulékos tényezők,

vagyis a bibliográfiai és a katalógusadatok együttes
kezelése, csak az elektronikus adatfeldolgozás segítségé-
vel vált lehetővé.

A közös információs alap

A közös információs alap a saját és idegen forrásokból
merített adatokat tartalmazza. A saját adatokat a HEBIS
résztevői, míg az idegeneket a külső intézmények
szolgáltatják.

Az online részttevők számára a teljes adatbázis
minden rendszerfunkciója közvetlenül hozzáférhető. A
köteget üzemszobában dolgozó rendszer minden részt-
tevője az elosztott adatfeldolgozás módszerével és közpe-
ses adattechnikával dolgozik. Ha a kihelyezett informá-
ciók nem elegendők a számára, a szükséges adatokat a
központi adatbankból keresheti ki.

A következő lépésben a HEBIS adatvégállomásain át
más adatbázisokat is igénybe lehet majd venni. A
központ így más adatbázisokhoz képest elosztóként fog
működni.

Idegen adatok használata

A HEBIS jelenleg a *Deutsches Bibliographisches
Institut* folyóirat-adatbankjának testületi és periodika
adatait, továbbá a *Deutsche Bibliothek* heti mágnes-
szalagos jegyzékeit veszi át. Kísérletek folynak az angol
MARC/BNB adatainak bedolgozására. Ha erre sor kerül,
akkor a rendszer két nagy nemzeti bibliográfia — a
német és az angol — adatait tárolja.

A hesseni könyvtárak közös katalógizálása a ráfordí-
tásban ígér megtakarítást, ami a tudományos könyv-
táraknál 50–60%, a közművelődési könyvtáraknál 80%
körül mozoghat. A közös katalógizálás egyben megoldja
az egységes címfelvételezés problémáját is.

Könyvtári feltételek

A HEBIS részttevői számára nyugatnémet címleírási
szabályzat használata kötelező. A fakultatív szabályok
alkalmazásáról munkabizottság döntött, immár ugyan-
csak kötelező érvénnyel. A Deutsche Bibliothek eltérő
adatait gépi segítséggel alakítják át.

A HEBIS adatbankjába és keresőrendszerébe a német
címleírási szabályzatot, annak terminológiai, tárgyi és
logikai szempontjait mind a „keresés”, mind a „közlés”
dialógus-funkcióiba betáplálták. A HEBIS csoportos és
lépcsőzetes címleírást egyaránt lehetővé tesz.

A tárgy szerinti feltárás két szinten lehetséges: a
résztevő könyvtárak vagy könyvtári rendszerek alrend-
szer szintjén és a fölérendelt, azaz regionális szinten. A
feltárás rendszerét minden könyvtár maga választja ki és

tárolja helyileg, mivel az egész rendszerre érvényes szabályzat még nincs. A tendencia a szoros címszó, amelynek elrendezéséhez ugyanazt a programot lehet használni, mint a betűrendes katalógushoz.

További közös szabályok kidolgozása az egész rendszer számára fontos. Ezek sorába tartozik a jelzetadás szabályozása is, valamint a különböző katalógusok alakiformai meghatározása.

Bibliográfiai tételkapcsolás

A rendszer valamennyi összetevője példa arra, hogy a HEBIS használatra orientált. A teljes német címleírási szabályzat mellett annak bibliográfiai strukturális alternatívái is megvalósultak a rendszerben. A többkötetes művek tetszés szerinti lépcsőben dolgozhatók fel, bibliográfiaileg helyes visszaadásukat a képernyőn és a katalógusban biztosítani kell. Az utalásokat részben a bibliográfiai tételbe, részben a releváns nyilvántartásokba táplálták.

Az online dialógus tervezése

A HEBIS súlypontja az *online-koncepció*. Követelmények:

- a rendszer könnyű használata;
- a katalógusadatok helyességének szavatolása a beadásban és a változtatásokban;
- műveletre orientált információs profilok közlése.

A könnyű használatot azáltal érték el, hogy a dialógus során nem alkalmaznak fogalomrövidítéseket és az adatfeldolgozás nyelve közérthető. A műveleti utasítások vagy a billentyűzetben vagy meghatározott mezőkben találhatók. Ezekhez a képernyőn magyarázat jelenik meg. A műveleti felhívások megfogalmazása közérthető. Számrendszert a HEBIS nem használ, a terminológia pedig a német címleírási szabályzatból való.

Az ISBD formátumot a gép állítja elő. A katalógizálót nem köti egyetlen, a rendszer által meghatározott munkamenet: *munka közben a maga szabta sorrendet*

követheti, adatait a gép ellenőrzi. A katalógizálás közben két ún. alapadat-képernyőre van szükség. Ezek a leggyakrabban előforduló bibliográfiai mezők találhatók, melyek a teljes leíráshoz rendszerint elegendőek. Az ezen túlmenő adatok ugyancsak képernyőn keresztül adhatók meg, pl. akár tíz szellemi közreműködő nevét is be lehet táplálni. A rendszer az adatközlés után visszaadja az alapképet.

A HEBIS a keresés során az azonosításhoz rövidített leírást közöl. Ez a következőket tartalmazza: ISBN, ISSN, szerzők, szellemi közreműködők neve, cím, hely, kiadó, kiadás éve, kiadás száma, de nem ISBD formátumban.

Katalógusok, mutatók

A HEBIS átfogó *katalógusellátási rendszert* biztosít. Jellemzői:

- a használó maga választhatja ki a katalógus adathordozóit;
- az adatok tartalmi és dokumentumtípus-kritériumok szerint szelektálhatók;
- minden szinten előállíthatók teljes, vagy részkatalógusok.

A nagy katalógusok COM (gépen előállított mikrofilm) alakban kerülnek kiadásra. Papírra nyomtatott jegyzékek formájában új szerzeményi jegyzékek, kisebb katalógusok készülnek.

A cédulák fő- és melléklapi szinten, utalásokkal kerülnek kiadásra. E szolgáltatást a kisebb könyvtárak veszik igénybe. A használatra orientált szelektív információterjesztésre is sor kerül, ennek formája a tudományos hivatkozás lesz.

SCHWARZ, O.: HEBIS – Verbundkatalogisierung und Information-Retrieval. Anwendungsplanung und Durchführung. = ABT-Information, 1979. 30. sz. p. 3–23./

(Faragó Lászlóné)

